

האנתפאדה השנייה והפתעה אסטרטגית: מקרה בוחן של מודיעין לריצוי קברניטים

ד"ר אבנר ברנע

עמית מחקר במרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה. חוקר בנושא ביטחון לאומי ומתמקד בנושאי מודיעין. בכיר לשעבר בשב"כ

תקציר

למחלוקת המודיעינית בשאלה אם האנתפאדה השנייה (אוקטובר 2000) הייתה פרי יוזמה של יאסר ערפאת והרשות הפלסטינית או שמא התפרצות ספונטנית שהפתיעה את שני הצדדים, השלכות רחבות שעד היום לא קיבלו התייחסות ראויה. על-פי הערכת מודיעין אחת, שהייתה מקובלת על רוב מקבלי ההחלטות ועיצבה במידה רבה את תגובת ישראל, ערפאת יזם את המהומות. על-פי הערכה אחרת, לה היו שותפים רבים מגורמי המקצוע באמ"ן ובשב"כ, ערפאת לא יזם את המהומות ובשלב הראשון אף ניסה לעצור אותן ולהרגיע את המצב. בהמשך, בעקבות תגובה קשה של צה"ל, הצטרף ורכב על הגל. אף-על-פי שצה"ל נערך למהומות בעקבות התסכול הפלסטיני מכישלון פסגת קמפ דייוויד ובשל הניסיון מאירועי יום הנכבה במאי 2000, העיתוי שבו פרצו וזליגתן לתוך "הקו הירוק" הפתיעו אותו ואת מקבלי ההחלטות.

המאמר טוען כי הערכת המודיעין לפיה ערפאת יזם את המהומות שגויה. בהצגתה כהערכה דומיננטית בפני מקבלי ההחלטות היו כרוכים לא רק כשלים מקצועיים, אלא גם כשלים אתיים.

מילות מפתח: האנתפאדה השנייה, הפתעה אסטרטגית, כישלון מודיעיני, יחסי מודיעין-קברניטי, ערביי ישראל

Israeli Intelligence, the Second Intifada and Strategic Surprise: A Case of 'Intelligence to Please'?

Abstract

This article takes on deciding the two-decade-old controversy among Israeli intelligence scholars and practitioners over what caused the outbreak of the Palestinian uprising in October 2000. The article reviews the different estimates produced by various Israeli intelligence agencies and explanations for the immediate causes of the swift escalation of protest and riots into a full-scale Israeli-Palestinian confrontation beginning in October 2000. The 'official' estimate adopted by the Israeli Intelligence (IMI) blamed Arafat for premeditating the eruption of violence. Adversely, the Israeli Security Agency (ISA) maintained that the eruption of riots was a popular response to accumulating grievances ignited by the visit to the Temple Mount by MK Ariel Sharon, the head of the opposition. Differences emerged not only among Israeli intelligence agencies but also among the IMI senior figures, though the dominant view presented to Prime Minister and Defense Minister Ehud Barak focused all along on Arafat as the culprit that pulled the strings behind the violent events.

האנתפאדה השנייה: פרוץ המהומות - השתלשלות האירועים

ב־29 בספטמבר 2000 פרצה האנתפאדה השנייה, ונמשכה עד 2005. בפיגועי טרור פלסטיניים במהלכה (מהם 138 פיגועי התאבדות) נהרגו 1,030 ישראלים ונפצעו 5,598 (המרכז למורשת המודיעין, 2005). כ־70% מההרוגים אזרחים, והשאר מקרב כוחות הביטחון. בצד הפלסטיני 4,907 נהרגו (אתר בצלם, ללא תאריך), 4,100 בתים נהרסו וכ־6,000 פלסטינים נעצרו (לוי, 2020).

במבצע "חומת מגן" (2002) השתלט צה"ל על שטחים נרחבים ביהודה ושומרון (להלן: יו"ש) והביא להרס מכוון של מוסדות הרשות הפלסטינית. האנתפאדה דעכה בהדרגה עם בניית גדר ההפרדה, מותו של ערפאת (נובמבר 2004) ובחירתו של מחמוד עבאס (אבו מאזן) ליו"ר הרשות הפלסטינית במקומו בינואר 2005. כניסתו של האחרון לתפקיד הרגיעה את השטח, מאחר שהתנגד עקרונית לגילויי אלימות, ובשל הבחירות לרשויות המקומיות (2004–2005) שאילצו את חמאס לחדול כמעט לגמרי מהתקפות טרור. ההתנתקות מרצועת עזה ומצפון השומרון (2005) סימנה את סיום האנתפאדה.

ביולי 2000, כחודשיים וחצי לפני שפרצה, נערכה ועידת קמפ דייוויד בתיווכו של נשיא ארצות-הברית, ביל קלינטון, ובהשתתפות משלחת ישראלית בראשות ראש הממשלה אהוד ברק ומשלחת פלסטינית בראשות יו"ר הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת. המשלחות דנו בנושאי גבולות השטח שיימסר לפלסטינים, ובעתידה של ירושלים המזרחית כולל הר הבית. הצדדים לא הגיעו להסכם, אך החליטו להמשיך במשא ומתן.

ב־29 ספטמבר 2000, יום לאחר שראש האופוזיציה, אריאל שרון, עלה להר הבית, פרצו מהומות ביו"ש שזכו בהמשך לכינוי אנתפאדת אל־אקצה (המכונה האנתפאדה השנייה). בעימותים נפצעו כ־20 שוטרים וכעשרה פלסטינים (רואה וואקד, 2000). קציני משטרת ישראל סיכמו את מבצע האבטחה של שרון בהר הבית כהצלחה, והעריכו כי האירוע הסתיים. המשטרה לא צפתה את המהומות אחרי תפילות יום השישי בהר הבית (הראל ויששכרוף, 2014, עמ' 16, 18), והסתמכה על דברי ההרגעה של בכיר שב"כ ישראל חסון, בעקבות שיחתו עם ראש המודיעין המסכל הפלסטיני, ג'בריל רג'וב (הראל ויששכרוף, 2014, עמ' 16).

מהקלטות הדיונים במשטרת ישראל לפני שעלה שרון להר הבית, ושהוגשו לוועדת אור (ועדת החקירה הממלכתית שמינתה הממשלה בראשות השופט העליון אור), לא צוין כי מספר ימים לפני עליית שרון להר הבית שוחח חסון עם מפקד המודיעין הכללי ביו"ש, תופיק טיראווי, שבניגוד לעמדת רג'וב העריך כי ביקור בחצר הר הבית יביא לאלימות (שם, עמ' 14).

לתשובה לשאלה מדוע לא נמנעה עלייתו של שרון גרסאות שונות. ראש הממשלה ברק העיד בוועדת אור, כי התרשם שהביקור אושר על־ידי כל הגורמים הרלוונטיים ולא צפו מהומות. לכן סבר שאין עילה להתערבות מצידו (ועדת אור, 2003 סעיף 144). בספר **ברק: מלחמות חיי**, ציין ברק כי: "התייעץ עם שב"כ שלא ראה בעיה לאשר" (כפיר ודור, 2015, עמ' 269), אולם בעדותו בפני ועדת אור לא אמר זאת במפורש.

ב-25 בספטמבר, יומיים לפני שעלה שרון להר הבית, ביקר ערפאת בלוויית כמה מיועציו בביתו של ברק לארוחת ערב. בתום הארוחה, שלפי דוברו של ראש הממשלה התנהלה "באווירה טובה וברוח חיובית" (ואקד ושדמי, 2000), פרשו ברק וערפאת לחדר נפרד ובו ביקש האחרון מברק למנוע את ביקורו של שרון בהר הבית בציינו: "מדוע לא ביקר שרון בהר הבית כשהיה שר החוץ או הביטחון?". ברק השיב כי אין באפשרותו לעשות כן (הראל ויששכרוף, 2014, עמ' 15). לפי עדותו המוקלטת של השר שלמה בן עמי (בסרט הדוקומנטרי Shattered Dreams of Peace), הסתודדו ברק וערפאת במפגש בכוכב יאיר במשך כ-40 דקות ביחידות ("כמו זוג אוהבים"). בן עמי אף דיבר על שיחת הטלפון שיזמו (ברק וערפאת) עם קלינטון, ובה אמרו שיפעלו יחד להשגת הסכם.

עוד לפני היציאה לקמפ דייויד קיבל ברק משב"כ הערכה שאם תיכשל הפסגה – יבעירו הפלסטינים את השטח (כפיר ודור, 2015, עמ' 251). ערפאת אף רמז לכך בדיונים בוועידה (שם, עמ' 270), אולם אין לדברים אישור משום מקור אחר, כולל לא בריאיון מקיף שנתן ברק ב-2020 לעיתון מעריב (מילשטיין, 2020). ב-27 בספטמבר הפיצה חטיבת המחקר באמ"ן הערכה ולפיה צפויות מהומות בהר הבית סביב הביקור, אך מסיבה לא ברורה האזרה לא הגיעה בזמן אל מקבלי ההחלטות ולמטרה (הראל ויששכרוף, עמ' 16).

ב-29 בספטמבר, יום לאחר ששרון עלה להר, אירעה ההתפרצות אלימה בסוף תפילת יום השישי. על רקע המתח והחרדה ששררו בקרב הפלסטינים מכישלון פסגת קמפ דייויד (לנוכח ההצעות הישראליות-אמריקניות לחלוקת הריבונות בהר הבית בין ישראל והפלסטינים, ולמתן זכות תפילה ליהודים בהר הבית), נתפס ביקור שרון בהר כהתגרות מכוונת כדי לכפות עליהם את שלא הצליחה ישראל לעשות בוועידה. תגובת המשטרה, שהופתעה מפרוץ המהומות, הייתה קשה. במהלך האירוע נהרגו שבעה מתפללים ונפצעו כ-100. עוצמת המהומות הפתיעה את ראש הממשלה (כפיר ודור, 2015, עמ' 270). עם זאת, "לראש הממשלה ולמערכת הביטחון לא היה ספק שזו התקוממות עממית" (שם).

צה"ל ומשטרת ישראל לא היו ערוכים לטיפול בהפגנות הפלסטיניות בהיקף כה נרחב, והן התפשטו לירושלם ולעזה. בהמשך נקט צה"ל יד קשה על-פי תוכנית שהוכנה מבעוד מועד – תוכנית "פלדה לוחטת" (פדהצור 2011), כולל שימוש נרחב באש חיה ולא בנשק לא קטלני לפיזור הפגנות (דרוקר, 2002, עמ' 329). השימוש באש חיה הביא להרוגים פלסטינים רבים, ותרם להתרחבות העימות ולרצונם של הארגונים הפלסטיניים להשוות את "מאזן הדמים". כל זאת, בצד היחלשותה של הרשות הפלסטינית שהחלה קודם לכן, ושפגעה במעמדו של ערפאת (כספית 2002). התגובה הקשה של צה"ל בשבועיים הראשונים של האנתפאדה באה לידי ביטוי בירי של כמיליון ו-200 אלף כדורים – כ-100 אלף כדורים ביום (פדהצור, 2011). מהירי נהרגו 30 פלסטינים ונפצעו מאות.

הערכות אמ"ן עם תחילת האנתפאדה היו זהירות. ב-30 בספטמבר 2000 הוציא קמ"ן פיקוד מרכז, אל"ם יוסי קופרווסר דיווח מודיעיני, ולפיו: "סביר שאין בכוונת הפלסטינים להביא להסלמה רבתי ומתמשכת מתוך מגמה שלא לפגוע בתהליך המדיני". בלקט שהפיץ ראש חטיבת המחקר, תא"ל עמוס גלעד באותו יום נכתב: "ערפאת מנצל את אירועי הר הבית ליצירת עימותים מבוקרים כתפאורה לקידום עמדותיו

בתהליך המשא ומתן [...] אין ערפאת מעוניין בהידרדרות לעימות כולל אשר עלול לשמוט את הקרקע מתחת לרגליו" (פדהצור, 2011). כלומר בשלב זה רח"ט מחקר עדיין לא העלה את התזה שהציג בהמשך בפני קובעי המדיניות, ולפיה ערפאת תכנן את פרוץ המהומות. בדיון באותו יום אצל סגן הרמטכ"ל אלוף משה (בוגי) יעלון, הדגיש רח"ט המחקר בשב"כ, ברק בן צור (רח"ט מחקר, א"ב): "יש חומר מודיעיני 'קשה', ולפיו ערפאת הורה לעצור את האירועים ואפילו לירות במפגינים" (פדהצור, 2011, שרנצל, 2020). הערכתו המתונה של גלעד השתנתה תוך ימים. ב-7 באוקטובר התקיים דיון אצל הרמטכ"ל, רא"ל שאול מופז, ובו קבע גלעד: "ערפאת הולך על מאבק מתוכנן. זה לא נכון שזה התפרצות, זה לא נכון שזה אי סדר, זה לא נכון שזה בלגן". בעקבות זאת, סיכם הרמטכ"ל: "מול הפלסטינים: יש להפעיל את התוכנית היזומה בשטח [תוכנית "פלדה לוחטת", א"ב], ובכלל זה הטלת סנקציות כלכליות על בכירי הרשות" (פדהצור, 2011). מדיניות האיפוק הקצרה הסתיימה, וכעת המטרה הייתה לצרוב בתודעת הפלסטינים כי ישלמו ביוקר על המהומות. לפי ראובן פדהצור, לאחר שעייין במסמכי אמ"ן מחקר, נראה כי הערכותיו של גלעד נפלו על אוזניים כרויות והותאמו לשרת את הקברניט (ברק, א"ב) במימוש מדיניותו מקמפ דיוויד, שלפיה אין לראות בערפאת פרטנר.

בעקבות ההידרדרות הביטחונית, וכאשר המהומות בהר הבית שודרו בשידור ישיר בערוץ אל ג'זירה והגיעו לכל בית ברשות הפלסטינית, איבדה האחרונה את השליטה בשטח, נוצרה אנרכיה וקבוצות חמושות פלסטיניות ביצעו פיגועי טרור רבים ביוזמות עצמאיות (לביא, 2011). בהמשך הצטרפו לאנתפאדה כל הארגונים הפלסטינים כולל הפת"ח (באמצעות התנזים, הגוף הצבאי של הפת"ח) הג'האד וחמאס, כאשר אליהם הצטרפו פעילים ממנגנוני הביטחון הפלסטיניים שביצעו פיגועי טרור נגד ישראל, ובעיקר פיגועי התאבדות. מזכ"ל פת"ח ביו"ש ומנהיג התנזים, מרואן ברגותי, ניצל את ההזדמנות להחזיר את פת"ח לתמונה כגורם מרכזי, בתחילה בפעולות מחאה ובהמשך בפעולות טרור של פעילי התנזים, כדי לא להשאיר את הזירה לחמאס. (סלע, 2020, בסקין 2020, Barghouti, 2002).

הלינץ' שביצעו פלסטינים בשני חיילי צה"ל בראמאללה ב-12 באוקטובר ליבה את האש, והתגובה הישראלית המסיבית שכללה הפעלת מסוקי תקיפה ומטוסי F-16 נועדה לקטוע את האלימות הפלסטינית באיבה, אך כשלה.

עם פרוץ האירועים בשטחים מיהרו קובעי המדיניות – מראש הממשלה, עבור לשריו וכלה ברמטכ"ל ובסגנו – לטעון בתקשורת שבפרוץ המהומות הושגה הוכחה מוצקה לכך שערפאת לא התכוון להגיע להסכם על חלוקת הארץ בין שני העמים, וכי יזם את האנתפאדה והחל לתכנן אותה לאחר שהגיע למסקנה שעדיף לכוון את המדינה הפלסטינית מתוך "מלחמת עצמאות" (דרוקר, 2002, עמ' 328). מכאן קצרה הדרך לגיבוש התזה שקבע ברק לאחר ועידת קמפ דיוויד, שעיקרה שתי מילים: "אין פרטנר". בכירי צה"ל, ובראשם הרמטכ"ל וסגנו, אימצו גישה זו, בהתבסס על הערכת חטיבת המחקר באמ"ן (פדהצור, 2011).

מאמר זה יראה כי עמדתו של גלעד נגדה את הערכות ראש הזירה הפלסטינית בחטיבה, אפרים לביא, ואת הערכותיהם של חוקרי אמ"ן ושב"כ. יתרה מכך, לפי ראש אמ"ן, אלוף עמוס מלכא, ההערכה שהוצגה

עלידי רח"ט מחקר לא הייתה מבוססת ובניגוד לדעתו (מלכא, 2004). ואולם למרות זאת זכתה הערכת גלעד לגיבוי הרמטכ"ל, הופצה בפורומים שונים, כולל בשיחות רקע עם עיתונאים (דרוקר, 2002, עמ' 328) וקיבעה במידה רבה את הנרטיב המרכזי בדעת הקהל הישראלית שהאנתפאדה הייתה מהלך פלסטיני יזום שנועד לקעקע את הסכמי אוסלו.

גורמי הרקע לפרוץ המהומות

עלייתו של שרון להר הבית מוגדרת כטריגר מרכזי לפרוץ המהומות, אולם בשטחים התרחשו אירועים נוספים שהכשירו את הקרקע לפרוץ האנתפאדה השנייה:

התסכול ברחוב הפלסטיני: בקרב האוכלוסייה הפלסטינית שרר תסכול מתמשך, מאחר שמהסכם הביניים בספטמבר 1995 לא נמסרו שטחים לרשות, ולא מומשו הסכמים חתומים ממזכר וואי מ-1998 (בוצעה הפעימה הראשונה בלבד). סקרי דעת קהל של הסוקר הפלסטיני ח'ליל שקאקי מלמדים עד כמה נשחק מעמדו של יו"ר הרשות (לביא, 2010, עמ' 104).

המהומות בעקבות פתיחת מנהרת הכותל: ב-23 בספטמבר 1996, מוצאי יום הכיפורים, הודיע ראש הממשלה בנימין נתניהו על פתיחת מנהרת הכותל – דבר שהביא לפרוץ מהומות בעקבות המהלך החד צדדי של ישראל, שנעשה ללא תיאום עם הווקף שאחראי על הר הבית. ערפאת הגיב בקריאה לפלסטינים להגיב באלימות על מהלך זה. פתיחת המנהרה תפסה את צה"ל בלתי מוכן, ולהחלטת נתניהו לא קדמה עבודת מטה צבאית מסודרת (גל, 2016). המהומות בין הרשות לישראל נמשכו כשבוע ימים, ובמהלכן נהרגו 17 חיילי צה"ל וכ-100 פלסטינים. לאחר העימות גיבשו בצה"ל את תוכנית "שדה קוצים", שלמעשה בוצעה בעקבות המהומות באוקטובר 2000. היא עודכנה, ושמה שונה ל"ברזל לוחט" לאחר אירועי מאי 2000.

מהומות יום ה"נכבה": ב-15 במאי 2000 – יום ה"נכבה" – החלה שביתת מסחר כללית. בהמשך פרצו מהומות ביו"ש, שהתפשטו לרצועת עזה וכללו חילופי אש בין המשטרה הפלסטינית לחיילי צה"ל. המהומות שככו לאחר תגובה קשה של צה"ל, ובמהלכן נהרגו שמונה פלסטינים ונפצעו כ-250. מקרב כוחות צה"ל נפצעו מספר חיילים (דרוקר, 2014). בעקבות האירועים החליט הרמטכ"ל, רא"ל שאול מופז, להתכונן לקראת עימות עתידי.

נסיגת צה"ל מלבנון, מאי 2000: ברגותי, אמר ב-2001: "הנסיגה של ישראל מלבנון אכן הייתה אחד הגורמים התורמים לאנתפאדה [...] אם בלבנון זה הושג ממש בן-לילה, הנסיגה מראמאללה לתל-אביב צריכה לקחת לא יותר משלושה לילות [...] המחשבה של דור פלסטיני חדש שלם מושפעת מהניסיון של אחינו בחזבאללה ומהנסיגה של ישראל מלבנון" (ברץ, 2020).

ההתפרעויות בקבר יוסף: ב-1 באוקטובר אירעו התפרעויות במתחם קבר יוסף בשכם, ובמהלך הקרב שהתפתח במקום דימם למוות שוטר מג"ב, מדחת יוסף. בעקבות התקרית הופסק שיתוף הפעולה הביטחוני בין ישראל והרשות הפלסטינית, וחוסר האמון בין הצדדים חריף.

האנתפאדה השנייה – התקוממות ספונטנית או יוזמה של ערפאת?

הערכת עמוס גלעד

משנת 2000 נצרכה בתודעת הציבור בישראל ובקרב מקבלי ההחלטות הדעה, כי ראש הרשות הפלסטינית יזם את האנתפאדה השנייה, וכי המודיעין הישראלי ידע על כוונתו מראש והתריע בפני ראש הממשלה. הדברים מקבלים ביטוי בין היתר בספרי הזיכרונות של אלוף (מיל) עמוס גלעד (שיפר, 2019) ושל הרמטכ"ל לשעבר רא"ל (מיל) משה (בוגי) יעלון (יעלון, 2018, עמ' 115). לפי גלעד: "אמרתי שערפאת מתכנן לפתוח בעימות בספטמבר 2000 [...] באמצעות הבערת השטח. לא יכול לפרט אבל מדובר במידע אמין" (שיפר, 2019, עמ' 92). המקור למידע זה לא זוהה, ולא נמצא לכך סימוכין. חוקרי המודיעין באמ"ן ובשב"כ שעסקו בנושא אינם יודעים במה מדובר (שרנצל, 2020, בן ארי, 2020).

הערכות דרג העבודה באמ"ן מחקר

ביוני 2000 גיבשו באמ"ן הערכה בדבר כוונות ערפאת. במסמך שכותרתו "ערפאת על סף הכרעה: בין הסדר למשבר", נאמר בין השאר: "ערפאת מתקרב לצומת הכרעה, אך דבק בעמדות היסוד שלו [...] אין הכרח שכישלון במשא ומתן יוביל לעימות אלים. שיקולים מגוונים עשויים להביא את ערפאת להסכים ל'סידורים זמניים', שיאפשרו את הכרזת המדינה (בהסכמה ישראלית-אמריקנית), נוסף על קבלת נתח טריטוריאלי משמעותי ומחויבות ישראלית להמשך המשא ומתן לפרק זמן קצוב ועל בסיס החלטה 242" (פדהצור, 2011). לפני שיצא ברק לקמפ דייוויד, קיבל משב"כ הערכה שאם תיכשל הפסגה – יבעירו הפלסטינים את השטח (כפיר ודור, 2015, עמ' 251). ישראל שרנצל, בכיר בחטיבת המחקר בשב"כ, ציין כי הועברה הערכה לברק בדבר אפשרות למהומות, אך לא צוין כי הרשות הפלסטינית היא זאת שתזום אותם (שרנצל, 2020).

לאחר שובו מקמפ דייוויד שלח ראש הממשלה התרעה לשב"כ להתכונן למהומות. גם לצה"ל הועבר מסר דומה (שרנצל, 2020). מדובר באירוע ללא תקדים שבו הצרכן הראשי של המודיעין הוא למעשה גם המתריע הראשי. בתום הועידה היו חודשיים שקטים, ובהם ניסיונות לחדש את המשא ומתן עם הפלסטינים. הערכת חטיבת המחקר באמ"ן לפני פרוץ המהומות הייתה שלאחר כישלון פסגת קמפ דייוויד אין לרשות הפלסטינית עניין באלימות. היא מעוניינת בהמשך המשא ומתן המדיני, רואה בו אפיק מרכזי וחוששת שהידרדרות תפגע יותר בדימויה במערכת הבינלאומית (פדהצור, 2011, אלדר, 2004, לביא, 2011). אפילו הרמטכ"ל מופז, שלאחר פרוץ המהומות הוביל קו מיליטנטי נגד הפלסטינים, קבע אחרי קמפ דייוויד כי: "בשלב זה הפלסטינים לא מעוניינים בעימות" (פדהצור, 2011).

ב-24 באוגוסט 2000 התקיים דיון בחטיבת המחקר בשב"כ, שם ציין ראש החטיבה, בן צור, כי: "עמוס גלעד, איתו דיברתי ממש עכשיו, חושב שהעימות הוא כמעט דטרמיניסטי וזו רק שאלה של זמן". אחד מפקודיו (של גלעד, א"ב) השיב: "אנחנו חולקים עליו" (שם). משתמע כי כחודש לפני פרוץ האנתפאדה, עמדת חוקרי חטיבת המחקר בשב"כ ובאמ"ן היו זהות, בשונה מעמדתו של גלעד כי ערפאת מתכוון

ליזום עימות. בשב"כ כתבו מסמכים ברוח זאת באותה תקופה (שרנצל, 2020); כך אף כתבו בחטיבת המחקר באמ"ן (לביא, 2011).

שנים אחדות לאחר שוך האנתפאדה עלתה השאלה: האם המהומות לאחר עליית שרון להר הבית היו ספונטניות או יזומות? מי שהעלה את הסוגיה היה ראש הזירה הפלסטינית בחטיבת המחקר בפרוץ האנתפאדה השנייה, אל"ם אפרים לביא, שטען: "ההערכה של אמ"ן שהועברה לדרג המדיני הייתה שערפאת יצא לעימות צבאי שתכנן ויזם, כחלק מתוכנית אסטרטגית שנועדה להכריע את ישראל, [והיא] נתפסה אצל הקברניט [ראש הממשלה ברק, א"ב] והדרג הצבאי כמהימנה" (לביא, 2008, עמ' 107). לדברי לביא, ההערכה המקצועית של החוקרים בזירה הפלסטינית הייתה שונה: האנתפאדה פרצה מלמטה כביטוי לתסכול מצטבר בחברה הפלסטינית, וערפאת "רכב" על הגל כדי לבלום את הביקורת מבית ולכפות על ישראל להגמיש את עמדותיה במשא ומתן המדיני. לביא קבע כי ההערכה של ברק ש"אין עם מי לדבר ואין על מה לדבר" הייתה מוטעית. לטענתו, כאשר ישראל פעלה על יסוד הערכת "אין פרטנר", היא ביטלה למעשה כל הבחנה בין חמאס לפת"ח ויצרה ריק שלטוני שאימת בסופו של דבר את ההערכה. לדבריו, במקום להציג ולהעריך את יכולתו של היריב ואת כוונותיו, כדי לתת לקובעי המדיניות כלים מיטביים לקבלת החלטות, הפכה חטיבת המחקר לכלי שרת במערכת התעמולה של הפוליטיקאים (לביא, 2008).

לביא טען (אלדר, 2009) שראשי אמ"ן יישרו קו עם הציפיות של הדרג המדיני, לעיתים בניגוד להערכות הכתובות של דרגי העבודה בחטיבת המחקר, ודרש לקיים בירור יסודי של הכשלים באמ"ן בהקשר לאנתפאדה השנייה. לטענתו, התפתחה באמ"ן תרבות של דיבור בשני קולות: אחד, התורה שבעל-פה לצריכת הדרג המדיני; השנייה, התורה שבכתב לצורכי פנים. לפי לביא, הדבר אפשר לראש אמ"ן, עמוס מלכא, ולראש חטיבת המחקר, עמוס גלעד, לטעון "אמרנו לכם" ולכסות עצמם מכל כיוון שבו תתפתח המציאות.

בהערכות שחיברה חטיבת המחקר של אמ"ן לא נאמר שערפאת אינו מתכוון להגיע להסדר, ושכוונתו האמיתית לחסל את ישראל. נהפוך הוא. לפי פדהצור, מסמכי חטיבת המחקר קבעו שערפאת דווקא מתכוון למצות את התהליך המדיני. מיד לאחר פרוץ האנתפאדה העריכו בחטיבת המחקר שערפאת לא יזם אותה (פדהצור, 2011), ושניסה לבלום את האלימות בכמה הזדמנויות כפי שהעריכו בשב"כ (שרנצל, 2020). לדעת פדהצור, אם גלעד הציג לראש הממשלה ולבכירי הקבינט עמדה שונה – היא הייתה הערכתו: "תורה שבעל פה", כפי הגדיר זאת אחד מפקודיו בחטיבת המחקר (הכוונה לאפרים לביא, ראה לעיל, א"ב). ההערכות שהציג גלעד לממשלה לא גובו במסמכים, ולא התבססו על מידע בדוק (פדהצור, 2011).

בנובמבר 2000 השלים יוסי בן ארי, קצין מודיעין ותיק, מחקר על המודיעין בפרוץ האנתפאדה השנייה בחודש שלפני פרוץ המהומות, על סמך המידע שהיה ברשות גורמי המודיעין. במאמר שפרסם בעיתון "הארץ" (בן ארי, 2020) מסקנתו הייתה: "בכל החומר המודיעיני לא איתרתי כל סימן לתכנון מוקדם של האלימות ביוזמת ערפאת, או ביוזמת אחרים במחנה הפלסטיני. נהפוך הוא – במהלך שתי היממות

שלאחר ההתלקחות ניסה ערפאת להרגיע את הרוחות, וחשש מפני אובדן שליטה. רק משהבין כי כפיית הרגעה עלולה לגרום למלחמת אחים, להתמוטטות מוסדות הרשות, לחורבן כוחות הביטחון ולאובדנו האישי – בחר 'לרכוב על גב הנמר', והצטרף לכאוס הכללי.

הדוח הופץ בתפוצה מוגבלת בקהילת המודיעין, ולא הובא לידיעת הדרג הביטחוני-מדיני". בן ארי ציין את אחריות ראש חטיבת המחקר דאז, עמוס גלעד: "קצין דומיננטי ובעל נוכחות שהתיישר עם הנרטיב בתקופת ראש הממשלה אהוד ברק: 'אין פרטנר', ולאחר מכן בתקופת אריאל שרון: 'ערפאת רוצח'. הוא [גלעד, א"ב] הדהד מסרים אלה ובכך מחק את הקולות המודיעיניים האחרים" (שם). בן ארי תהה בנוגע ליושרה המקצועית של ראשי המודיעין דאז, שכשלו ושל אחרים שלא הביעו את דעתם ולא עמדו עליה עד כדי התפטרות מתפקידם. לפי בן ארי: "ועדת כהן, שחקרה את פרשת הטבח במחנות הפליטים סברה ושתילה במלחמת לבנון הראשונה, החמירה מאוד עם אלוף יהושע שגיא, ראש אמ"ן דאז, שלשיפוטה נמנע מלהילחם על דעתו בנוגע לאסון הצפוי עם כניסת הפלנגות למחנות הפליטים. בכך הציבה תקן ברור ליושרה המקצועית הנדרשת". (2020א)

בתגובה למאמר (בן ארי, 2020), טען יוסי קופרווסר, קמ"ן פיקוד מרכז בעת האירוע: "אם בן ארי חיפש ידיעה בה ערפאת מנחה בצורה מסודרת על יציאה למערכת טרור אז הוא באמת לא מבין את התחום [...] רבים פספסו את ההתרעה, בעוד גלעד כרח"ט מחקר, ואנוכי, כקמ"ן הפיקוד, למרות שלא תיאמנו בינינו כלל, הבנו לאן מושך ערפאת ולפחות הפיקוד גם נערך לכך [...] אין ספק שערפאת הכין את מערכת הטרור מראש, גם אם לא ידע מתי היא תיפתח כי זה היה תלוי בנסיבות". (קופרווסר, 2020) בן ארי עמד על דעתו: "לא היה כל מידע אינדיקטיבי לכך שערפאת תכנן והכין מהלך כזה" (2020א), והעלה אפשרות שהייתה זו נבואה שהגשימה את עצמה (שם). מתגובת קופרווסר משתמע שלא הייתה ברשותו ידיעה ספציפית ולפיה ערפאת יזם את האנתפאדה השנייה, ברוח הדברים שאמר גם גלעד ובניגוד לדעת רבים בקהילת המודיעין שטענו שהמהומות פרצו באופן ספונטני. בתגובתו המעיט קופרווסר מהבנת שב"כ את המתרחש בקרב הפלסטינים. הוא ציין כי מודיעין פקמ"ז דיבר חודשים לפני האירוע על ההיערכות הפלסטינית לבצע מהומות, והתעלם שהדברים עומדים בסתירה למידע ולפיו ביום שלאחר פרוץ המהומות, ב־30 בספטמבר הפיץ דוח ולפיו אין בכוונת הפלסטינים להסלים את המהומות (ראה עמ' 3 לעיל).

יזיד צאיע', חוקר פלסטיני שיושב בלונדון, כתב שרק לאחר השלב הראשון של האנתפאדה החליט ערפאת לנצלה למטרותיו (Sayigh, 2001). גם אישיות בכירה באש"ף, מוחמד נוּפֶל, טען כי אחרי ביקור שרון בהר הבית הייתה החלטה של הרשות הפלסטינית להגן על מסגד אל-אקצא, אך לא ליזום מהומות (Nowfal, 2002 Dahoh- Halevy, 2013).

עמדת ראש אמ"ן עמוס מלכא

ראש אמ"ן, אלוף עמוס מלכא, טען בריאיון ל"הארץ" כי עמוס גלעד הטעה את קובעי המדיניות, וסילף את הערכות המודיעין באוזני הדרג המדיני (אלדר, 2004). לדברי מלכא, גלעד שכנע את הצמרת המדינית

בתפיסה שגויה ולפיה "אין פרטנר" פלסטיני. לטענתו, לתפיסה שהפיץ גלעד לא היה בסיס בשום מסמך שיצא מגופי המודיעין (כפי שטוענים גם לביא, בן ארי ושרנצל, ראו לעיל). גלעד הגיב לדברי מלכא: "אם אני שם בכף אחת של המאזניים את ההתבטאויות בעל־פה, ובכף השנייה את ההערכות הכתובות – חד־משמעית המאזניים יכריעו לטובת ההתבטאויות בעל־פה. מה שהמנהיגים מושפעים זה מההתבטאויות בעל־פה כי הם לא קוראים" (אלדר, 2004).

ב־30 ביוני 2004 פרסם מלכא מאמר נוסף בשם "שכתוב בדיעבד", ובו ציין: "אין עדות חד־משמעית לכך שערפאת הצית את האש בספטמבר 2000", וכי: "סביר יותר שהאש פרצה מלמטה" (מלכא, 2004). לדבריו, גלעד הצליח להנחיל את תפיסת ה"אין פרטנר" לצמרת המדינית. עוד הוסיף: "בכל תקופת כהונתי כראש אמ"ן לא היה אפילו מסמך אחד של חטיבת המחקר שנתן ביטוי להערכה שגלעד טוען שהוצגה בפני ראש הממשלה". גלעד טען בתגובה שדברי מלכא הם "טענות הבל", ואמר: "לצערי העמוק מאוד, הערכת המודיעין הזאת התבררה כמוצדקת". גלעד תמה: "איפה היה מלכא ארבע שנים?", והוסיף: "הוא [מלכא, א"ב] נכנס למודיעין לתקופה קצרה. מאחוריי עשרות שנות ניסיון עם ערפאת. אני מכיר אותו מכל הזוויות. זה לא רק מידע, אלא גם היכרות עמוקה. הקדשתי אלפי שעות להבנת האיש הזה". (בכורניר, 2004) הרמטכ"ל לשעבר מופז אמר: "גלעד נתן הערכות מהימנות, והטענה כי אין פרטנר פלסטיני הוכיחה עצמה שוב ושוב בשנים האחרונות" (שם). גלעד לא ציין על איזה מידע התבססה הערכתו כי ערפאת יזם את האנתפאדה, ולא התייחס לטענות של ראש הזירה הפלסטינית באמ"ן מחקר, אפרים לביא (אלדר, 2004, שרנצל, 2020, בן ארי, 2020) שהיו מוכרות לו. הערכות אמ"ן מחקר ושב"כ היו הפוכות משל גלעד (שרנצל, 2020, לביא, 2008, לביא, 2010).

בנוגע לעמדתו של מלכא, לא ברור כיצד קרה שעמדתו השונה מזו של גלעד, כפי שציין גם לביא (אלדר, 2004), לא נשמעה בצה"ל ובפני ראש הממשלה. בן ארי מציין כי על־פי החומרים שאליהם נחשף בבדיקתו (בן ארי, 2020), הדרג המדיני וגורמי צה"ל הקשיבו יותר לגלעד בגין ניסיונו והמוניטין רבי־השנים שלו.

עמדת שב"כ

דעת ראשי שב"כ בנוגע לפרוץ האנתפאדה השנייה ברורה – יו"ר הרשות הפלסטינית לא יזם אותה. להערכת הארגון היו אלה מהומות שפרצו באופן ספונטני, וערפאת הופתע כפי שהופתעה ישראל. ד"ר מתי שטיינברג, ששימש יועץ לראש השב"כ גרס: "האנתפאדה לא הייתה פרי של החלטה מגבוה, אלא תוצאה של הלך רוח שהשתלט על הציבור הפלסטיני. שררה אצל הפלסטינים תחושה של מבוי סתום, כתוצאה מכישלון ועידת קמפ דייוויד. מצבם האישי, הכלכלי והחברתי הלך והורע. מערכות הרשות כשלו. השחיתות פשתה. הנסיבות המבניות הללו, שרחשו מתחת לפני השטח, המתינו רק לזרז שיוציאם מהכוח לפועל [...] ההערכה המוטעית הגשימה את עצמה" (בר סימן טוב ואחרים, 2005).

עמדות ראשי שב"כ בעניין פרוץ האנתפאדה השנייה מוזכרות בספרו של דרור מורה שומרי הסף (מורה, 2014) ובסדרה דוקומנטרית באותו שם ששודרה ב־2013, ובה רואינו שישה ראשי שב"כ לשעבר על תפקידם. אבי דיכטר, שהיה ראש שב"כ בפרוץ האנתפאדה אמר (שם, עמ' 263): "אני לא מכיר בחומרים

המודיעיניים מעבר למציאות שהייתה, סימנים מעידים שהולכים לקראת אנתפאדה. גם הפלסטינים לא ידעו שהולכת לפרוץ אנתפאדה". דיכטר דיבר על העימות בין שב"כ לאמ"ן בעניין זה ואמר: "בינינו לאמ"ן היה ויכוח שנמשך עד מבצע 'חומת מגן' ב-2002. בחטיבת המחקר של אמ"ן טענו שהאנתפאדה הייתה מהלך יזום על-ידי גורמי הפת"ח ביר"ש ואולי גם בעזה, ואנחנו טענו שאין לזה שום תימוכין מודיעיניים, זה הכול ספקולציות. ב'חומת מגן' נעצרו על-ידי שב"כ כל מחוללי האנתפאדה, שישבו וסיפרו בחקירות איך התחילה האנתפאדה, איך הם מצאו עצמם מופתעים. איך הם ראו שהם מובלים לתוך אנתפאדה, איך הם תפסו את השור בקרניו כדי להרוויח נכסים בדיוק כמו שמרואן ברגותי עשה [...]. כשחקרנו את האנשים הם סיפרו לנו איך הם נגררו פנימה. איך הם התחילו לחבר שמות ומונחים. אני זוכר שהיה מישהו בכיר מאוד בחטיבת המחקר של אמ"ן שאמר 'טוב ששב"כ חוקר. הוא יכול לכוון את החקירות שלו כדי שתתמוכנה בתזה שלו'. זו הייתה אמירה אומללה, והיא בוודאי לא מכבדת את האיש שאני מכיר ומכבד מאוד". (שם, עמ' 265) דברי דיכטר כווננו כנראה לעמוס גלעד, שהיה אז הדמות הבכירה ביותר בחטיבת המחקר. מאוחר יותר התיישר שב"כ עם עמדת צה"ל שערפאת איננו עוד פרטנר להסדר מדיני, וב-15 באוקטובר 2000 העביר לברק חוות דעת ולפיה "ערפאת מהווה סכנה גדולה לביטחון מדינת ישראל. נזקי היעלמותו קטנים מנזקי המשך קיומו" (דרוקר, 2002, עמ' 330). עם זאת, הוויכוח בין שב"כ לאמ"ן על השאלה האם פרוץ המהומות היה ספונטני כפי שטען שב"כ, ובין הערכת ראש חטיבת המחקר באמ"ן כי הן היו יוזמה של ערפאת, נמשך לאחר מכן.

יובל דיסקין, שהיה אז סגנו של דיכטר, אמר: "האווירה בציבור הפלסטיני, וגם בישראלי במידה רבה, הייתה שאנחנו הולכים לעימות בלתי נמנע. אני לא יודע אם אתה זוכר את התקשורת באותה תקופה. כולם התכוונו לאנתפאדה, ניבאו והנבואה הגשימה את עצמה [...] היו גם אירועים בקבר יוסף, הפעם צה"ל החליט שהוא ייערך להתפרצות. אף אחד לא חשב שניכנס פה לחמש-ששבע שנים של פיגועי התאבדות ומעגל דמים כל כך גדול" (שם, עמ' 263–264).

דיסקין הוסיף ודיבר על תהליכים פנימיים ביהודה ושומרון שיצרו תסיסה נגד ערפאת: "ערב האנתפאדה השנייה היו בחירות ביר"ש, וברגותי ניצח. ערפאת הפך את תוצאות הבחירות כי ברגותי היה מבחינתו אופוזיציונר. ברגותי נשאר מתוסכל, ולכן לא במקרה הוא זה שהוביל את אירועי האנתפאדה השנייה ולא ערפאת". דיסקין ציין כי: "בניגוד למה שאומרים המומחים הגדולים, ערפאת לא הניע את האנתפאדה. הוא "רכב על הגל" בשלב מאוחר יותר. צעירי ארגון הפת"ח התחילו את המהומות, וערפאת היה מופתע בשלבים הראשונים ממה שקורה ברחובות. הוא אפילו ניסה, לא בכל כוחו, אבל ניסה לבלום את האירועים בשבועיים-שלושה הראשונים. באיזשהו שלב הוא החליט להצטרף אליהם ורכב על הגל בצורה מאוד יפה". בדברים שנשא דיסקין במכינת "בני דוד" בעלי ב-2006 חזר על דבריו שערפאת לא יזם את האנתפאדה: "שטפו את מוחותינו בהערכות שקריות. עובדה שהערכותיו של המעריך הלאומי, עמוס גלעד, השתלטו כליל וקבעו את העמדה הרשמית של ישראל" (לוי, 2006).

עמי אילון, שעמד בראש השב"כ בין השנים 1995–2000, אישר כי לא היה שום מסמך מודיעיני שקבע כי ערפאת תכנן מראש את האנתפאדה. "ההיפך הוא הנכון", אמר: "ידוע לי כי מסמכים שנתפסו במבצע

'חומת מגן' ונותחו עלידי חטיבת המחקר של השב"כ מוכיחים שהאנתפאדה הפתיעה אפילו את בכירי פת"ח, כולל מרואן ברגותי וכדורא פארס, שהיו מאוד קרובים לערפאת. רק מספר ימים אחרי שהיא פרצה, הם נפגשו כדי לבחון כיצד לנצל אותה לצרכים מדיניים. ברגותי לקח עליו להוביל את פעילות התנזים עד שנעצר". (אלדר, 2009) אילון טען בהרצאה בשם "החלום ושברו – ניתוח תהליך השלום הישראלי-פלסטיני", כי "אנתפאדת אל-אקצא היא בראשיתה תופעה עממית בלתי מתוכננת, שאינה פועלת על-פי מטרה מדינית מוגדרת. ההתקוממות מכוונת נגד ישראל, נגד התהליך המדיני כולו ואף נגד הרשות הפלסטינית" (בר סימן טוב ואחרים, 2005, עמ' 21).

פרופ' עמנואל סיון, מגדולי המזרחנים בישראל, חיזק עמדה זאת במאמרו ב"הארץ": "מידידים ותלמידים שהשתתפו במבצע 'חומת מגן' וספיחיו למדתי, כי מהחקירות עלה בבירור כי בעשרת הימים הראשונים לאחר עליית שרון להר הבית היו מהומות ספונטניות לחלוטין, כתגובה רגשית של פעילות השטח למראה הקלגס של מלחמת לבנון רומס את קדשי האסלאם" (סיון, 2004).

עמדת שב"כ היא שפרוץ המהומות הפתיע גם את ערפאת, הוא ניסה לעצור אותן ולהרגיע, אך אחרי מספר ימים הוברר לו כי הדבר בלתי אפשרי וכפיית דעתו עלולה להביא למלחמת אחים ולכן בחר "לרכב על הגל". גם זאת עשה בהיסוס בתקופה הראשונה, כפי שאף ציין בזמן אמת ראש חטיבת המחקר בשב"כ בדיון אצל סגן הרמטכ"ל ב-30 בספטמבר (פדהצור 2011).

סיכום

הנרטיב הנפוץ בישראל ולפיו ערפאת יזם את האנתפאדה אינו נכון. אין מדובר בטעויות בהערכת המודיעין, אלא בעמדה שהייתה שנויה במחלוקת בקרב גורמי המקצוע, ולמרות זאת הוצגה בפני מקבלי ההחלטות והתקבלה על דעתם. היא שימשה בסיס להחלטות שהתקבלו בישראל, ולמהלכים מדיניים שהחריפו את המצב ושירתו את הדרג המדיני. הערכת המודיעין ולפיה ערפאת תכנן מראש את האנתפאדה התאימה לברק, וסייעה בחיזוק הקונספציה שלו לאחר ועידת קמפ דייוויד ש"אין פרטנר" כל עוד ערפאת מנהיג את הפלסטינים.

בקרב החוקרים בגופי המחקר של שב"כ ואמ"ן הייתה הסכמה שהאנתפאדה נחשבה להתפרצות עממית וספונטנית, ולאחר כשבוע עד עשרה ימים רכב ערפאת על גבה ואיבד את השליטה על ההתרחשויות בה. ניכר פער משמעותי בין ההערכות שביטאו החוקרים על סמך החומר המודיעיני שעמד לרשותם, ובין תדרכי עמוס גלעד שהשפיעו על הדרג המדיני וצה"ל (אלדר, 2004).

לגרסת גלעד, שנתמכה על-ידי קמ"ן פקמ"ז, יוסי קופרווסר (שהחליף בהמשך את גלעד כרח"ט מחקר), והועברה בעל-פה לדרג המדיני, לא נמצאו תימוכין בהערכות חוקרי המודיעין ובחומרי המודיעין השונים (לביא, 2011, בן ארי, 2020, שרנצל, 2020). לא ברור עד כמה התחשב ברק בהערכות המודיעין, ויש טענה (בן, 2003) כי ברק לא היה קשוב למודיעין והעדיף את הערכותיו של בכיר שב"כ לשעבר, יוסי גינוסר, שהיה בקשרים הדוקים עם בכירי הרשות הפלסטינית ובראשם ערפאת. לטענה זו לא נמצאו סימוכין.

הוויכוח בין בכירי אמ"ן לשעבר, מלכא, גלעד ולביא, מצביע על סתירות פנימיות בהערכות הרשמיות של אמ"ן בנוגע לפלסטינים. חשיבותו אינה רק במישור ההיסטורי – כיצד התקבעה הערת המודיעין של ישראל באירוע שהשלכותיו ניכרות עד היום – אלא גם ביחס לאתיקה המקצועית של אמ"ן והדרך שבה הוצגו הערכותיו למקבלי ההחלטות. בכירי אמ"ן, בניגוד לבכירי השב"כ, דיברו בשני קולות: "תורה שבכתב", ולפיה ערפאת לא עמד מאחורי פרוץ המהומות; ו"תורה שבעל-פה" שתלתה את המהומות במנהיג הפלסטיני. האחרונה תאמה יותר את עמדות הדרג המדיני, ונתנה לו גיבוי מודיעיני. הטענות להטעיית מקבלי ההחלטות בנוגע לנסיבות פרוץ האנתפאדה השנייה לא זכו לבדיקה ולדיון רציני. לשאלה האם המודיעין הישראלי כשל בהערכת הסיכוי של התפרצות פלסטינית ועיתויה, ולא המליץ למקבלי ההחלטות למנוע את עליית שרון להר הבית, יש שתי תשובות: האחת, כפי שנמסרה בעדותו של ברק בפני ועדת אור, ולפיה הניח כי הכול תואם עם גורמי הביטחון. השנייה, שברק כלל לא ביקש את עמדת שב"כ בעניין זה. נראה כי השב"כ לא התריע בפני ברק, מאחר שלא העריך שיתפתחו מהומות. ואכן חסון מהשב"כ העריך כי לא יפרצו מהומות (עמ' 4 לעיל), וגם ראש שב"כ דיכטר אמר שלא היו סימנים מעידים לאנתפאדה (עמ' 11 לעיל).

נראה כי פרוץ האנתפאדה השנייה הייתה תוצאה של כישלון ועידת קמפ דייוויד, נוסף על מצבם הכלכלי והחברתי של הפלסטינים והשחיתות הגואה. כולם יחד המתינו רק לזרז שיוציאם לפועל; עליית שרון להר הבית הציתה את האש. גורמים בכירים באמ"ן מילאו תפקיד אקטיבי שנועד לסייע לדרגי הצבא ולהנהגה המדינית הישראלית לממש מדיניות, ללא קשר להערכת גופי המחקר המקצועיים. ראשי חטיבת המחקר פיתחו את תיאוריות ה"אין פרטנר" ואת "ערפאת תכנן ויזם את האנתפאדה", וקידמו אותה, אף שידעו שאין זו דעתם המקצועית של אנשי המחקר בתחום הפלסטיני באמ"ן ובשב"כ, ובפועל גימדו הערכה זו.

מקורות

- אלדר, ע' (2004). ראש אמ"ן לשעבר מלכא: האלוף עמוס גלעד סילף הערכות אמ"ן על הסיבות לאנתפאדה, הארץ, 10 יוני. נלקח מתוך <https://www.haaretz.co.il/misc/1.973003>
- אלדר, ע' (2009). עופרת יצוקה אמ"ן לא צפה, הארץ. 9 ינואר.
- אלדר, ע' (2001). איך רג'וב כמעט עצר את האנתפאדה? הארץ, 22 מאי, נלקח מתוך: <https://www.haaretz.co.il/misc/1.703026>
- בכורניר, ד' (2004). "גלעד: לצערי, הערכותיי בעניין ערפאת התבררו כמוצדקות" YNET, 10 יוני. נלקח מתוך <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2930071,00.html>
- בכר, א' (2020). שב"כ במבחן. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 45.
- בן, א' (2001). אמ"ן כתועמלן של הממשלה, הארץ, 6 פברואר. נלקח מתוך <https://www.haaretz.co.il/misc/1.859640>
- בן ארי, י' (2020). השלד בארון של האנתפאדה השנייה, הארץ, 27 ספטמבר.
- בן ארי, י' (2020). שיחה שקיים כותב המאמר עם בן ארי ב-25 אוקטובר.
- בן עמי, ש' (2004). חזית ללא עורף - מסע אל גבולות תהליך השלום, תל אביב: ידיעות אחרונות, עמ' 319. ראה גם: בצלם (אין תאריך). הרוגים מפרוץ האנתפאדה השנייה. נלקח מתוך <https://www.btselem.org/hebrew/statistics/fatalities/before-cast-lead/by-date-of-event>
- בסקין, ג' (2020). ריאיון טלפוני עמו שהתקיים ב-1 נובמבר.
- ברגמן, ר' (2002). והרשות נתונה, תל אביב: ידיעות ספרים, עמ' 227.

- ברסימן טוב, י' לביא, א', מיכאל, ק' ברטל, ד' (2005). **העימות האלים הישראלי פלסטיני 2000-2004 המעבר מיישוב סכסוך לניהול סכסוך**. מכון ירושלים לחקר ישראל, מס' 101, עמ' 21
ברנע, א' (2019). האם ניתן לפרוץ את תקרת הזכוכית של דיסציפלינת המודיעין האסטרטגי? **בין הקטבים**, 20-21, עמ' 177-196
- ברנע, א' (2019). **את זאת לא צפינו**, הוצאת רסלינג, 2019.
- ברץ, ר' (2020). מצפון נפתחה הרעה. תל אביב: **מקור ראשון**, 15 מאי. נלקח מתוך <https://www.makorrishon.co.il/opinion/229249>
- גל, ש' (2016). מנהרות הכותל מי נתן את ההמלצה? **מאקו**, 24 ספטמבר. נלקח מתוך https://www.mako.co.il/news-military/security-q3_2016/Article-465345c8eba5751004.htm
- דוקר, ר' (2002). **חוקירי, אהוד ברק במבחן התוצאה**, תל אביב, הוצאת ידיעות, עמ' 328.
- דוקר, ר' (2014). לא למדו כלום מהאנתפאדה השנייה. **הארץ**, 23 נובמבר. נלקח מתוך <https://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.2492548>
- דוקר, ר' (2015). ארזן דבר עם סגלוביץ. **הארץ**, 30 אוגוסט. נלקח מתוך <https://www.haaretz.co.il/opinions/1.2718830>
- המרכז למורשת המודיעין (2005). ארבע שנות עימות אלים בין ישראל לפלסטינים - סיכום ביניים. נלקח מתוך https://www.terrorism-info.org.il/Data/articles/Art_286/H_286_1305340511.pdf
- הראל, ע', יששכרוף, א' (2014). **המלחמה השביעית: איך ניצחנו ולמה הפסדנו במלחמה עם הפלסטינים**, תל אביב, הוצאת ידיעות, עמ' 18.
- הרכבי, י' (1987). סבכים בין המודיעין לקברניט, אצל צבי עופר ואבי קובר (עורכים), **מודיעין וביטחון לאומי**, הוצאת מערכות מרד הביטחון.
- ואקד, ע' שדמי, ת' (2000). אופטימיות בשני הצדדים לאחר פגישת ברק-ערפאת. **ynet**, 26 ספטמבר, נלקח מתוך <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-134248,00.html>
- ועדת אור, ועדת החקירה הממלכתית לביורר ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000, 2003. נלקח מתוך <http://uri.mitkadem.co.il/vaadat-or>
- זוהר, ג' (2008). טוב שכן קרוב? התמודדות קהילית המודיעין בזירה הפלסטינית. בספרם של עמוס גלבוץ ואפרים לפיד, **מלאכת מחשבת**, הוצאת ידיעות ספרים.
- יעלון, מ' (2018). **דרך ארוכה קצרה**, תל אביב, ידיעות ספרים.
- כספית, ב' (2002). "שנתיים לאנתפאדה — פרק א', פרק ב', **מעריב** (6 ספטמבר, 13 ספטמבר).
- כפיר א', דור, א' (2015). **ברק: מלחמות חיי**. אור יהודה: כנרת זמורה ביתן.
- לביא, א' (2008). טוב שכן קרוב? אתגרי המודיעין בזירה הפלסטינית. בספרם של עמוס גלבוץ ואפרים לפיד, **מלאכת מחשבת**, הוצאת ידיעות ספרים.
- לביא, א' (2011). מי נתן את ההכשר? **הארץ**, 19 אוקטובר. נלקח מתוך <https://www.haaretz.co.il/literature/1.1526343>
- לביא, א' (2008). עבודת המודיעין בזירה הפלסטינית הערכה ביקורתית. **מבט מל"מ**, המרכז למורשת המודיעין, גיליון 52, עמ' 33-30.
- לביא, א' (2010). התמודדות ישראל עם האנתפאדה: בחינה ביקורתית. **עדכן אסטרטגי**, כרך 13, גיליון 3, אוקטובר. לוי, ג' (2020). 20 שנה לאנתפאדה השנייה. **הארץ**, 25 ספטמבר.
- לוי, ג' (2006). התגלות בעלי, **הארץ**, 11 בפברואר, נלקח מתוך <https://www.haaretz.co.il/opinions/1.1082033>
- מורה, ד' (2014). **שומרי הסף**, תל אביב, תל אביב, ידיעות ספרים.
- מילשטיין, א' (2020). אהוד ברק בראיון ענק במלאת 20 שנה ליציאה מלבנון, **מעריב**, 30 אפריל, <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-762639>
- מלכא, ע' (2004). שיכתוב בדיעבד. **ידיעות אחרונות**, 30 יוני.
- נבו, ז' (2016). מפקד המחוז התריע, שר הביטחון לא עודכן, ראש השב"כ קיבל טלפון ברגע האחרון, וראש אמ"ן שמע למחרת בבוקר ברדיו: פתחנו את מנהרת הכותל. **ידיעות אחרונות**, 22 ספטמבר. נלקח מתוך <https://www.yediot.co.il/articles/0,7340,L-4858422,00.html>
- סיון, ע' (2004). מה שמוטר לאלוף, **הארץ**, 14 יוני.
- סלע, א' (2020). זו דעתו של פרופסור אברהם סלע, בשיחה עם כותב המאמר מה- 15 אוקטובר 2020. לדעתו, "לאיש בפת"ח, לא לערפאת ולא לברע'ותי, לא הייתה כוונה "להרוס את ישראל" או שבאיזה מצב שהוא לאיים על עצם קיומה כפי שטענו רבים, כולל הרמטכ"ל יעלון שדיבר על איום אסטרטגי. ההנחה של ברע'ותי כמו של ערפאת ורבים אחרים בפת"ח הייתה שיש להפעיל לחץ על ישראל, וגם זה, לא בהכרח באלימות וטרור, אלא בכלים של האנתפאדה הראשונה: מרי אזרחי, שביתות והפגנות, זריקת אבנים וחסיתת צירי תנועה".
- פדהצור, ר' (2011). תזה בדיעבד. **הארץ**, 28 אוקטובר. נלקח מתוך <https://www.haaretz.co.il/magazine/1.1533202>
- פלדמן, י' (2007). אני אשם, אנחנו אשמים. **הארץ**, 20 דצמבר. נלקח מתוך

<https://www.haaretz.co.il/misc/1.1466548>

קופרווסר, י' (2020). תגובה למאמרו של יוסי בן ארי. אתר גיאואסטרטגיה, הרשת החברתית טלגרם, ב- 29 ספטמבר.
 רואה, ע' וואקד, ע' (2000). ביקור שרון בהר הבית. YNET, 28 ספטמבר.
 שטיינברג, מ' (2020). הכי נוח לתלות את האשם בערפאת, הארץ, 31 אוקטובר, <https://www.haaretz.co.il/misc/writers/WRITER-1.1801143>
 שיפר, ש' (2019). המתריע, שיחות עם האלוף במיל. עמוס גלעד, תל אביב: הוצאת ידיעות ספרים.
 שרנצל, י' (2020). בתשובה לשאלות של כותב המאמר שהתקבלו ב-22 אוקטובר.

Barghouti, M. (2002). Want Security? End the Occupation, **Washington Post**, January 16.
 Barnea, A. (2019) "Strategic intelligence: a concentrated and diffused intelligence model", **Intelligence and National Security**, DOI: 10.1080/02684527.2020.174700. ראה במאמר הבחנה תיאורטית בין הפתעה ספונטנית ודיפוזית להפתעה יזומה ומאורגנת.
 Dahl, E. (2013). **Intelligence and Surprise attack**, Washington, DC, Georgetown University Press, P. 7.
 Dahoh- Halevy, 'Testimonies about the responsibility of the Palestinian Authority.' See also in Nawfal, *Al-Intifada: Infijar*. 81.
 לפיו "כשלו מודיעיני הוא כשלו לזהות ולמנוע מתקפה של צבא, טרור או אויב אחר"
 Gentry, J. (2020). The New Politicization of the U.S. Intelligence Community, **International Journal of intelligence and Counterintelligence**, Vol. 33. Issue 4, 639-665.
 Mitchell Report, Sharm El-Sheikh Fact-Finding Committee Report, 2001, http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/mitchell_report_2001_en.pdf
 Nawfal, M. *Al-Intifada: Infijar `Amaliyyat al-Salam* [The Intifada: Explosion of the Peacemaking]. Amman: al-Ahliyya lil-Nashr wal-Tawzi. 2002
 Report on the U.S. Intelligence Community Prewar Intelligence Assessments on Iraq, July, 7, 2004, https://fas.org/irp/congress/2004_rpt/ssci_iraq.pdf
 Report on the U.S. Intelligence Community's Prewar Intelligence assessment on Iraq. (2004). https://fas.org/irp/congress/2004_rpt/ssci_iraq.pdf
 Sayigh, Y. "Arafat and the Anatomy of revolt." *Survival*, 43:3, (2001). 47-60.
 Sela, A. (2007). Civil Society, the Military, and National Security: The Case of Israel's Security Zone in South Lebanon, **Israel Studies**, volume 12, number 1, 52-78.
 Sela, A. (2009). Difficult Dialogue: Oslo Process in Israeli Perspective, **The Macalester International**, Vol. 23, Spring, p. 129.
 Shattered Dreams of Peace, <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/oslo/>
 The Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction, March 31, 2005, https://www.nytimes.com/packages/pdf/politics/20050331_wmd_report.pdf